

Jumayev Ruzokul Xoliqulovich

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
filologiya fanlari falsafa doktori (PhD)

jumayevruzokul@buxdpi.uz

TALABALARNING MUSTAQIL ISHINI TASHKIL ETISHDA LOYIHAVIY METODNING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY IMKONIYATLARI

Annotatsiya. Maqolada talabalar mustaqil ishini tashkil etishda loyihaviy metodning mohiyati va afzalliklari yoritilgan. Ushbu metod talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, amaliy ko'nikma va mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, AKT bilan integratsiyalash orqali ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: loyihaviy metod, mustaqil ta'lim, talabalar mustaqil ishi, ijodkorlik, tanqidiy tafakkur, amaliy ko'nikmalar, pedagogik texnologiya, innovatsion yondashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta'lim samaradorligi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА В ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье раскрываются сущность и преимущества проектного метода в организации самостоятельной работы студентов. Данный метод способствует развитию у студентов самостоятельного мышления, креативности, практических навыков и чувства ответственности. Также показаны возможности повышения эффективности обучения за счёт интеграции теоретических знаний с практикой и использования ИКТ.

Ключевые слова: проектный метод, самостоятельное обучение, самостоятельная работа студентов, креативность, критическое мышление, практические навыки, педагогическая технология, инновационный подход, информационно-коммуникационные технологии, эффективность обучения.

THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL OPPORTUNITIES OF THE PROJECT METHOD IN ORGANIZING STUDENTS' INDEPENDENT WORK

Annotation. The article reveals the essence and advantages of the project method in organizing students' independent work. This method contributes to the development of independent thinking, creativity, practical skills, and a sense of responsibility among students. It also demonstrates the possibilities of enhancing learning effectiveness through the integration of theoretical knowledge with practice and the use of ICT.

Keywords: project method, independent learning, students' independent work, creativity, critical thinking, practical skills, pedagogical technology, innovative approach, information and communication technologies, learning effectiveness.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida talabalar mustaqil ishini samarali tashkil etish masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonining mazmuni faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmasdan, talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim jarayoniga innovatsion metodlarni joriy etish, xususan, loyihaviy metoddan foydalanish o'zining samaradorligi bilan ajralib turadi.

Loyihaviy metod talabalarni muayyan muammo yoki topshiriqni hal qilish jarayoniga faol jalb etib, ularning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qiziqishini oshirish, amaliy ko'nikmalarini

rivojlantirish va mustaqil ishlash malakasini shakllantirishga xizmat qiluvchi ta'limiy yondashuvdir. Ushbu metod orqali talaba nafaqat bilim oladi, balki uni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashni ham o'rganadi.

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish, talabalarning raqobatbardoshligini ta'minlash hamda ularni mustaqil ijodiy faoliyatga yo'naltirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib bormoqda. Shu bois loyihaviy metod asosida tashkil etilgan mustaqil ishlar talabaning shaxsiy faolligi, tashabbuskorligi va mas'uliyatini kuchaytirib, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Metodologiya. XX asrning birinchi yarmida D. Dyui pragmatik pedagogikasi asosida ishlab chiqilgan loyihaviy metod zamonaviy axborot jamiyatida ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. Loyihaviy metod ta'lim amaliyotida 1918-yilda amerikalik pedagog V. Kilpatrikning "Loyihaviy metod" maqolasi chop etilishidan ancha oldin qo'llanilgan edi. Ushbu maqolada u bu tushunchani "jon-dildan bajariladigan reja" deb belgilagan [3].

Loyihaviy metod jahon pedagogikasida mutlaqo yangi hodisa emas. U o'tgan asrning boshlarida AQShda paydo bo'ldi. Uni, shuningdek, "muammo metodi" deb ham atashgan va u insonparvarlik yo'nalishidagi falsafa hamda ta'lim g'oyalari bilan bog'liq bo'lib, bu g'oyalar amerikalik faylasuf va pedagog J. Dyui hamda uning shogirdi V.X. Kilpatrik tomonidan ishlab chiqilgan edi.

J. Dyui o'qitishni faol asosda qurishni, ya'ni o'quvchini o'z shaxsiy qiziqishiga mos ravishda maqsadga yo'naltirilgan faoliyatga jalb qilishni taklif etgan. Shu boisdan ham bolalarga ular olgan bilimlarning shaxsiy qiziqishlari bilan qanday bog'liq ekanini ko'rsatish nihoyatda muhim edi. Chunki bu bilimlar ularning hayotida qo'l kelishi va amaliy ahamiyat kasb etishi mumkin va shunday bo'lishi ham kerak. Buning uchun esa hayotiy muammo zarur bo'lib, u bolaga tanish va ahamiyatli bo'lishi, uni hal etishda mavjud bilimlarni qo'llash hamda yangi bilimlarni o'zlashtirish talab etilishi lozim edi [1].

AQSh, Buyuk Britaniya, Belgiya, Finlandiya, Germaniya, Italiya, Braziliya, Niderlandiya va boshqa ko'plab mamlakatlarda J. Dyui ta'limga nisbatan insonparvarlik yondashuvi g'oyalari hamda uning loyihaviy metodi keng tarqaldi va katta mashhurlikka erishdi. Chunki u nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirib, o'quvchilarning atrof-muhitdagi real muammolarni jamoaviy faoliyatda hal qilishiga imkon yaratdi.

Natijalar. "Men bilgan hamma narsani nima uchun o'rganishim kerakligini va bu bilimlarni qayerda va qanday qo'llashim mumkinligini bilaman" – mana zamonaviy loyihaviy metodning asosiy mazmuni. Shu jihati bilan u ko'plab ta'lim tizimlarini o'ziga jalb qilmoqda. Chunki u akademik bilimlar bilan birga pragmatik ko'nikmalar o'rtasida oqilona muvozanat topishga intilayotgan ta'lim tizimlari uchun nihoyatda mos keladi [1].

Olimlarning ta'kidlashlaricha, loyihaviy metodning keng tarqalishini cheklab turgan muammo loyihaviy topshiriqlarni ta'lim standartlari talablari bilan uyg'unlashtirishdagi qiyinchiliklardir. Amalda loyihaviy topshiriqlarni shunday shakllantirish deyarli imkonsizki, unda talabalar topshiriqlarni bajarishda standart bilim, ko'nikma va malakalarni qo'llashga (aniqrog'i – ularga ehtiyoj sezishga) majbur bo'lsin [2].

Loyihaviy metodning asosiy maqsadi – o'quvchilarga amaliy topshiriqlarni yoki muammolarni hal etish jarayonida, turli fan sohalaridan bilimlarni integratsiya qilishni talab etadigan sharoitda mustaqil bilim olish imkonini berishdir.

O'quv loyihalari individual va guruh, lokal va telekommunikatsion (o'quvchilar guruhi Internet orqali loyiha ustida ishlaydi) turlarga bo'linadi. Talaba adabiyot manbalari haqida ma'lumot berib, ularni mustaqil izlashni tashkil etishda yordam beradi. Talabalar o'qituvchi va bir-birlari bilan hamkorlikda zarur bilimlardan foydalanib o'quv topshiriqlarini, muammolarni hal etadi va belgilangan natijaga erishadi. Shu tariqa, butun muammo ustida ishlash jarayoni loyihaviy faoliyat shaklini oladi.

Ta'lim jarayonida loyihaviy metod g'oyasi ba'zi o'zgarishlarga uchradi. Agar dastlab u erkin tarbiya g'oyasidan paydo bo'lgan bo'lsa, hozirgi paytda u mukammal ishlab chiqilgan va strukturaga ega ta'lim tizimining integratsiyalashgan komponentiga aylandi [5].

Ilmiy adabiyotlarda o'quv loyihalarining quyidagi tipologiyasi va belgilarini uchratish mumkin:

1. Loyihada ustunlik qiluvchi faoliyat turi: tadqiqot, qidiruv, ijodiy, rolli, amaliy (amaliy yo'naltirilgan); tanishtiruvchi yo'naltiruvchi (tadqiqot, o'yin, amaliy-yo'naltirilgan, ijodiy).
2. Mavzu sohasi: mono-loyiha (bir fan doirasida), tarmoqlararo loyiha.
3. Loyihani muvofiqlashtirish turi: bevosita (qat'iy, moslashuvchan), yashirin (bevosita ishtirokchi sifatida ko'rinmaydigan, telekommunikatsion loyihalarga xos).
4. Ishtirokchilar orasidagi aloqalar turi: bitta OTM, guruh, shahar, mintaq, mamlakat, dunyoning turli mamlakatlari.
5. Ishtirokchilar soni.
6. Loyiha davomiyligi.

Loyihaviy va tadqiqot metodini amaliyotda qo'llash o'qituvchining pozitsiyasini o'zgartiradi: u tayyor bilimlar tashuvchisidan o'z talabalarining bilish, tadqiqot faoliyati tashkilotchisiga aylanadi. Shuningdek, o'quv guruhidagi psixologik muhit ham o'zgaradi, chunki o'qituvchi o'zining o'quv-tarbiyaviy ishini va talabalar ishini o'quvchilarning turli mustaqil faoliyatiga, izlanish, qidiruv, ijodiy faoliyat ustuvor bo'ladigan ishga yo'naltirishi lozim bo'ladi.

Loyihalarni tashqi baholashni tashkil etishni unutmaslik kerak, chunki faqat shu yo'l bilan ularning samaradorligini, xatoliklarni va o'z vaqtida tuzatish zaruratini aniqlash mumkin. Baholashning xarakteri ko'p jihatdan loyiha turiga, uning mavzusiga (mazmuniga), o'tkazilish sharoitiga bog'liq. Bu tadqiqot loyihasi bo'lsa, u bosqichlarga bo'linadi va butun loyiha muvaffaqiyati ko'p jihatdan alohida bosqichlarda to'g'ri tashkil etilgan ishga bog'liq bo'ladi [4].

Individual mustaqil tayyorgarlik rejimida ishlash imkoniyati individual o'quv loyihalarini yaratish orqali ta'lim sifatini oshirish uchun real istiqbollarni ochadi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan loyihaviy ta'lim tizimining asosiy qadriyati shundaki, u o'quvchilarni mavzuni o'rganishga emas, balki ta'limiy mahsulot yaratishga yo'naltiradi.

Guruhiy yoki individual o'quv loyihasi konsepsiyasini, o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullarini muhokama qilish joyi sifatida "munozara klubi" xizmat qilishi mumkin, u o'quv-metodik majmua doirasida tashkil etilishi va faoliyat yuritishi mumkin.

Ilmiy adabiyot tahlili ko'rsatadiki, o'quv loyihalarini amalga oshirish talabalarning ijodiy imkoniyatlarini maksimal darajada ochishga va ularning ilmiy-tadqiqot ishlarini rag'batlantirishga imkon beradi. Masofaviy ta'lim jarayonida talaba va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro hamkorlik offline va online texnologiyalar yordamida amalga oshirilishi mumkin.

A.V. Xutorskoyni fikriga asosanib, biz o'quv loyihasini ma'lum vaqt oralig'ida barcha ishtirokchilarining ta'limiy mahsulot olishga qaratilgan kompleks faoliyat shakli deb tushunamiz.

Shunday qilib, "masofaviy loyihalar"ni tashkil etish jarayonida loyihaviy faoliyatning asosiy maqsadi an'anaviy bo'lib qoladi va avvalo talabalar tomonidan mazkur fan bo'yicha ta'limiy vazifalarni bajarishga yo'naltiriladi. Bunda o'quv faoliyatining tuzilishi va usullari o'zgaradi: ta'limiy axborotni yetkazish, ta'limiy muloqotlarni tashkil etish va o'quv jarayonini boshqarishning usullari boshqa shaklga ega bo'ladi.

O'qituvchining asosiy vazifasi – doimiy maslahat berish va eng murakkab dialog vaziyatlariga jalb qilish asosida o'quv-metodik majmua ishlab chiqishdir. Masofaviy ta'lim tizimida yuqorida sanab o'tilgan barcha tashkiliy shakllar on-line texnologiyalar (Chat, Audio Conferencing, Internet Video Conferencing) asosida amalga oshirilishi mumkin.

Muhokama. Loyihaviy metodning asosida talabalarning bilish ko'nikmalarini rivojlantirish, bilimlarni mustaqil qurish, axborot makonida yo'nalish olish, tanqidiy tafakkurni rivojlantirish yotadi.

Loyihaviy metod doimo o'quvchilarning mustaqil faoliyatiga yo'naltirilgan, ular individual, juftlik yoki guruhiy, ular ma'lum vaqt davomida bajaradilar. Bu yondashuv organik ravishda guruhiy (cooperative learning) ta'lim yondashuvi bilan uyg'unlashadi.

Loyihaviy metod har doim muammoni hal qilishni nazarda tutadi, bu esa bir tomondan turli metodlar va ta'lim vositalaridan foydalanishni, ikkinchi tomondan, fan, texnika, texnologiya va ijodiy sohalardan bilim va ko'nikmalarni integratsiya qilishni talab etadi.

Bajarilgan loyihalar natijalari sezilarli bo'lishi kerak, ya'ni bu nazariy muammo bo'lsa – uning aniq yechimi, amaliy bo'lsa – foydalanishga tayyor natija.

Axborot bazasini shakllantirishda quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- o'quv jarayonida muhim bo'lgan leksikaning sifat va miqdoriy jihatlarini aks ettirish (matnni statistik tahlil va tavsiflash asosida);
- leksikani o'zlashtirishni va lug'at boyligini to'plashni kompyuter o'qitish vositalari yordamida oqilona sxema asosida tashkil etishga ko'maklashish.

Natija sifatida o'quv loyihalari quyidagilarga imkon yaratadi:

- talabaga o'quv materialini mustaqil kengaytirish;
- talabalar kasbiy qiziqishlari hisobga olinishi;

Konseptual jihatdan loyihaviy metodni quyidagicha tavsiflash mumkin: bu didaktik vosita bo'lib, u ta'lim jarayonini individuallashtirishga, talabaga o'z faoliyatini rejalashtirish, tashkil qilish va nazorat qilishda mustaqillik ko'rsatishga imkon beradi, bilish faoliyatini faollashtiradi va bir vaqtning o'zida ma'lum shaxsiy sifatlarini shakllantiradi.

Loyihaviy metodning asosiy vazifalari:

- talabalarni muayyan muammolarga qiziqtirish va ularni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilimlar majmuini egallashga undash;
- olingan bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmasini rivojlantirish, reflector (J. Dyui terminologiyasida – tanqidiy) tafakkurni shakllantirish.

Reflektor tafakkurning mohiyati – faktlarni izlash, ularni tahlil qilish, yangi narsalarni bilish uchun faktlarni mantiqan joylashtirish, asoslangan mulohazalarga asoslangan ishonchni shakllantirishdir. Shubhani bartaraf etish ehtiyoji butun refleksiya jarayonida doimiy va boshqaruvchi omil hisoblanadi.

Loyihaviy metodning asosida o'quvchilarning bilish ko'nikmalarini rivojlantirish, bilimlarni mustaqil qurish, axborot makonida yo'nalish olish, tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirish yotadi.

Loyihaviy metod didaktik kategoriya. Loyihaviy metodni pedagogik texnologiya sifatida ham tushunish mumkin (tadqiqot, qidiruv, muammoli metodlar majmui). O'quv loyihasi doirasida o'qituvchi ishlab chiquvchi, koordinator, ekspert, maslahatchi rolini bajaradi.

V.N. Petrova "masofaviy loyihalar metodi" tushunchasini kiritadi. Unga ko'ra bu talabalarni masofaviy ta'lim sharoitida o'quv loyihalari (loyihaviy faoliyat) ustida ishlashga tayyorlash usullari, shuningdek, talabaning mustaqil ishlari jarayonida masofaviy ta'lim asosida individual va jamoaviy o'quv loyihalarini yaratish yo'llaridir.

Loyihaviy metod didaktik maqsadga erishish usuli bo'lib, unda muammo (texnologiya) batafsil ishlab chiqiladi va natijada haqiqiy, sezilarli amaliy mahsulot hosil qilinishi kerak. Bu natija ko'rish, tushunish, amalda qo'llash mumkin bo'lgan shaklda bo'lishi lozim. Bunday natijaga erishish uchun talabalarni quyidagilarga o'rgatish zarur:

- mustaqil fikrlashga;
- muammolarni topish va ularni hal qilishga, buning uchun turli sohalardagi bilimlardan foydalanishga;
- natijalarni va turli yechimlarning mumkin bo'lgan oqibatlarini oldindan ko'ra bilishga;
- sabab-oqibat aloqalarini aniqlashga.

Shunday qilib, loyihaviy metod:

- talabalarni mustaqil faoliyatga – individual, juftlikda, guruhliy ishlarga yo'naltiradi, bunda talabalar ma'lum vaqt davomida ishlaydi;
- guruhliy (collaborative yoki cooperative learning) metodlari bilan uyg'unlashadi;
- muammoni hal qilishni ko'zda tutadi, bu esa turli metodlar, ta'lim vositalaridan foydalanishni, turli fan, texnika, texnologiya va ijodiy sohalardan bilimlarni integratsiya qilishni talab etadi;

- bajarilgan loyihalar natijalari qo'yilgan maqsadga mos bo'lishi kerak;
- tadqiqot, qidiruv, muammoli metodlar majmuiga asoslangan pedagogik texnologiyadir.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan adabiyotlar tahlili va ilmiy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, loyihaviy metod talabalarning mustaqil ishini samarali tashkil etishda muhim o'rin tutadi. Bu metod orqali talaba nafaqat bilimlarni egallaydi, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashni o'rganadi, mustaqil fikrlash, ijodkorlik va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Loyihaviy metod o'quv jarayonini faollashtirish, ta'limni individuallashtirish, talabalarda tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari bilan integratsiyada u yanada samarali bo'lib, talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, loyihaviy metod talabalarning mustaqil ishini tashkil etishda asosiy pedagogik yondashuvlardan biri sifatida e'tirof etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Осипов П.Н. Стимулирование самовоспитания учащихся. - Казань: КГУ, 1997.- 175С.
2. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. - М.: Педагогика, 1980. - 240 с.
3. Сухомлинский В.А. О воспитании. - М.: Политиздат, 1988. - 269 с.
4. Скалкова Я.И. Методология и методы педагогических исследований. Уч.-метод. Пособие. - М.: МГПИ, 1989. - 230 с.
5. Скопылатов И.А. Педагогические основы индивидуализации обучения курсантов военно-инженерных училищ: Дис. ...докт. Пед. Наук. - Спб., 1992.-265 с.